

Ritstjóri: Guðmundur Andri Thorsson – tmm@forlagid.is  
 Útgefandi: Forlagið, Bræðraborgarstíg 7, 101 Reykjavík  
 Umbrot: Eyjólfur Jónsson. Prentun: Ísafoldarprentsmiðja

## Efni

Frá ritstjóra .....	2
Vésteinn Lúdvíksson: Lagarfjötsormurinn og ég .....	3
Kristrún Heimisdóttir: Brostin framtíð – 20 árum síðar .....	4
Ari Jósefsson: Þrjú ljóð .....	15
Árni Snævarr: Ó þetta var indælt stríð .....	17
Bubbi Morthens: Túrinn .....	33
Veturliði G. Óskarsson: Heilög þrenning: Land, þjóð og tunga .....	37
Heimir Pálsson: Þegar Íbsen ofbauð Matta .....	46
Sverrir Norland: Álfur .....	54
Þórunn Erlu og Valdimarsdóttir: Af landamerahérudum Clio og bókmenntagöngjanna .....	58
Árni Bergmann: Við staðleysu tak þú minni .....	70
Þóra Jónsdóttir: Þrjú ljóð .....	80
Magnús Bjarnason: Áhrif ESB-aðildar á íslensk heimili .....	82
Sigurður Örn Guðbjörnsson: Tvö ljóð .....	99
Soffía Bjarnadóttir: Klapparstúgur 16 .....	101
Úlfhildur Dagsdóttir: „Að vera með fullri undirmeðvitund“ um Medúshópinn .....	107
Örn Daniel Jónsson: Hetti potturinn .....	120
Jóna Ágústa Gísladóttir: Fiðrildi .....	128
Ingi Björn Guðnason: Dagbókarferslur .....	132
<b>Dómar um bækur</b>	
Soffía Auður Birgisdóttir: Hugaburður skálds .....	134
Árni Óskarsson: Paradísarheimt .....	140

# Heilög þrenning: Land, þjóð og tunga

## Hugleiðing um orðræðu

### Land, þjóð og tunga I: Uppsprettan

Í orðræðu um tungu og sjálfsmynd á Íslandi, einkum í riti, koma orðin *land*, *þjóð* og *tunga* fyrir eins og indversk mantra. Þau eru notuð af fólki á öllum sviðum samfélagsins, frjálslyndu jafnt sem íhaldssömu, stjórnmálamönnum jafnt sem þeim sem láta sig pólitísk minna skipta; í ádeilugreinum, á tyllidögum og í hversdagssamhengi. Mjög oft er jafnframt vísað, beint eða óbeint, í samnefnda sonnettu Snorra Hjartarsonar (1906–1986):

Land þjóð og tunga, þrenning sönn og ein,  
 þér var ég gefinn barn á móðurkne;  
 ég lék hjá þér við læk og blóm og stein,  
 þú leiddir mig í orðs þíns háu vé.

Á dimmum vegi dýrð þin um mig skein,  
 í dögum þeirri er líkn og stormahlé  
 og sókn og vaka: eining hörð og hrein,  
 þú heimtar trúnað, spyr hver efnd mín sé.

Þú átt mig, ég er aðeins til í þér.  
 Orlagastundin nálgast grimmi og köld;  
 hiki ég þá og bregðist by ég mér  
 bann þitt og útleð fram á hinza kvöld.

Ísland, í lyftum heitum höndum ver  
 ég heiður þinn og líf gegn trylltri öld.

Kvæði Snorra birtist fyrst í *Tímariti Máls og menningar* vorið 1949, í 1. hefti á bls. 3, temahefti um Ísland og Atlantshafsbandalagið, og var kvæðið mjög sennilega nýort.<sup>1</sup> Þó að hvergi sé vikið að innngöngu Íslands í bandalagið fer ekki á milli mála að kvæðið hefur að geyma sterka skirskotun í þá viðburði og þau miklu átök sem urðu 30. mars á Austurvelli.

Hér skorðar Hjörtur enn frekar sömu hugsun og lesa mátti í orðum Magnúsar Torfa Ólafssonar. Það sem hjá Magnúsi var nokkurs konar viðlíking („Ísland, Íslendingar og íslensk menning eru skáldunum það sem heilög þrenning er hinum trúða“) hefur fengið blæ staðreyndar í meðferð Hjartar („Sú þrenning ... er [Snorra] heilagur dómur“). Enn fastar niðurnjörvuð er þessi hugsun í orðum Tryggva Gíslasonar, íslenskufræðings og fyrrverandi rektors Menntaskólans á Akureyri, í stuttri grein sem hann nefnir „Land, þjóð og tunga“ og birtist í *Fréttablaðinu* í mars 2012.<sup>9</sup> Hann kallar eftir siðbót í landinu og gagnrýnir að alþingismenn séu eins og götustrakar sem hrópast á við hæstaréttarlögmenn og að skammir og svívirðingar séu daglegt brauð í sölum Alþingis. Það var þörf ábending. Það sem þó vekur sérstaka athygli er hvernig höfundur samþættir, skýrar en mér finnst ég áður hafa séð, kristna trú og tungumálið og hnýtur saman með vísun í kvæði Snorra. „Fáir bera traust til Alþingis og kirkju, tveggja elstu stofnana þjóðarinnar, sem hafa skapað þetta land ásamt tungunni sem gerir okkur að Íslendingum,“ segir Tryggvi.

sem gamall barnakennari í íslensku vil ég enn og aftur minna á, að íslensk tunga er það sem gerir okkur að Íslendingum og með íslenski tungu höfum við mótað sögu landsins – eða eins og Snorri Hjartarson lýsir svo vel í ljóði sínu Land þjóð og tunga sem er öður til þessarar heilögu þrenningar og á erindi við íslensku þjóðina nú, ekki síður en áður ...

Grein sinni lýkur hann á því að birta kvæði Snorra. Tryggvi bergmálar þarna rúmlega hálfra aldar gömul orð Magnúsar Torfa enn skýrar en Hjörtur gerir, og um leið endurspeglar hann meðvitað og ómeðvitað, sagt og ósagt, viðhorf sem býr með þjóðinni og er kannski meira en einungis viðhorf í huga margra; ölu heldur óhræjanleg staðreynd og sannleikur: Tungan gerir okkur að Íslendingum.

## Land, þjóð og tunga II: Í notkun

Ádrepa Tryggva Gíslasonar kom mér fyrir augu stuttu áður en ég hélt erindi við Uppsala Háskóla um íslenskt mál og sjálfsmynd Íslendinga. Ég vitnaði til hennar, sem og í ofangreind orð Hjartar Pálssonar, Magnúsar Torfa Ólafssonar og ýmislegt annað, sem dæmi um íslenska orðræðu um tungumál og sjálfsvitund, einkum í skrifum fyrir almenning. Það er hægara sagt en gert að leita uppi alla þá umræðu sem þarna glittir í en einhverja tilraun varð að gera, enda var viðbúið að tilvísun í svo gildishlaðnar skoðanir myndi kalla á umræður og fyrrspurnir meðal áheyrenda minna sem víst var að yrðu nær eingöngu erlendir fræðimenn.

Á síðustu 10–15 árum hefur Landsbókasafn-Háskólabókasafn unnið að því að gera öll íslensk tímarit frá upphafi aðgengileg á vefsvæðinu timarit.is. Þegar þetta er skrifað eru meira en fjórar milljónir blaðsíðna aðgengilegar úr

íslenskum, færeyस्कum og grænenskum tímaritum og er lunginn af því efni úr íslenskum ritum. Langflest íslensk dagblöð, vikublöð og helstu tímarit eru komin í gagnagrunninn (þó vantar enn m.a. *Tímarit Máls og menningar*). Um er að ræða gríðargagnlegt heimildasafn sem nýta má til margs kyns athugana og rannsóknna. Þegar leitað er að orðunum „land, þjóð og tunga“ (í nefnifalli og í öðrum föllum) í gagnagrunninum koma í ljós alls 276 dæmi. Það kemur á óvart að þessi orð saman, eða a.m.k. í þessari röð, koma alls ekki fyrir í íslenskum tímaritum fyrr en eftir 1930. Til 1949 eru dæmi um þau saman örfá, aðeins sex talsins, og flest dæmanna eru í nokkuð öðru – og persónulegra eða almennara – samhengi en síðar fór að tíðkast, og ekkert þeirra er í nefnifalli:

„Þessi sama ást á landi, þjóð og tungu“ (Winnipegblaðið *Heimskringla* 2.11.1938, bls.

1, um tilfinningar Stephans G. Stephanssonar til Íslands)

„vitneskja þorra manna úr ýmsum stéttum, um íslenskt land, þjóð og tungu“ (Akureyrarblaðið *Dagur* 8.2.1940, bls. 24; orð gestkomandi Íslendings um þekkingu Bandaríkjamanna á Íslandi)

„honum hefir ekki verið útivistin frá landi, þjóð og tungu sársaukalaus“ (*Morgunblaðið* 25.10.1940, bls. 5, samtal við Sigurð Nordal um Gunnar Gunnarsson og langdvöl hans utan Íslands; endurtekið í Winnipegblaðinu *Lögbergi* 2.1.1941, bls. 7)

„Þessi afstaða vor til setuliðsins er ekki sprottin, og á ekki að spretta af neiðni sérstakri óvild í garð Breta, heldur af ást á landi, þjóð og tungu“ (*Einherji*, blað Framsóknarmanna á Siglufirði, 17.1.1941, grein eftir Friðrik Hjartar. „Afstaða Íslendinga til setuliðsins“, bls. 3)

„ást hans til lands, þjóðar og tungu skín þó víða í gegn“ (*Lesbók Morgunblaðsins* 26.10.1941, bls. 366, í grein um Hallgrím Pétursson)

„Kennislan vitnaði um ást hans á landi, þjóð og tungu“ (*Alþjóðublaðið* 27.11.1949, bls.

5, í minningarorðum um Gunnlaug Kristmundsson, fyrrv. sandgræðslustjóra)

En frá 1950 fjölga dæmum og fram til 2009 eru dæmi um þrenninguna „land, þjóð og tunga“ alls 269 talsins, þar af 169 í nefnifalli. Á milli 1950 og 1959 eru dæmin að visu afar fá, einungis sex, og er það athyglisvert með það í huga að þá er skammt líðið frá því að kvæði Snorra Hjartarsonar birtist. Frá áratugnum 1960–1969 eru 29 dæmi. Þeim hefur því fjölgað, en e.t.v. minna en maður hefði ætlað. Frá 1970 til 1979 eru örllítið færri dæmi en áratuginn á undan, alls 24 dæmi, en stórt stökk verður eftir 1980: Á milli 1980 og 1989 eru dæmin alls 89; milli 1990 og 1999 eru þau 63 og frá 2000 til 2009 eru dæmin 59. Alls eru þetta 211 dæmi frá 1980 til 2009. (Hér skal ítrekað að um er að ræða leit í dæmasafni sem er þrátt fyrir allt er takmarkað.)

Nú mætti spyrja hvað svona æfing í dæmatölu geti sagt okkur. Því er til að svara að í sínu samhengi eru þessar tölur verulega áhugaverðar. Að hluta til mætti ef til vill skýra fjölgun dæma eftir 1950 með fleiri tímaritum og auknum fjölda blaðsíðna en næstu 50 ár á undan, en sú skýring dugir þó ekki langt enda kom fram að dæmin fyrir 1950 eru með ólíkindum fá miðað

við fjöldann síðar. Á hinn bóginn er umtalsverð fjölgun dæma eftir 1980 áhugaverð, og þarfnast skýringar; þar dugir tepast heldur tilvisun í fleiri tímari og aukinn blaðsíðufjöldi.

„Rannsóknarspurning“ mín, þegar ég lagðist í þessa ör-rannsókn, laut að því hvort sjá mætti að orðin „land, þjóð og tunga“ í þjóðernislegu samhengi fjölgaði eftir að kvæði Snorra Hjartarsonar birtist árið 1949. Tilgátan sem leiddi af spurningunni var að svo væri. Það virðist þó ekki vera raunin fyrstu áratuginna, a.m.k. ekki svo að skýrt sé. Þau fáu dæmi sem eru staðfest frá sjötta áratugnum benda ekki til þess að fyrsta lína kvæðisins hafi þá þegar verið ígildi málsháttar eða spakmælis sem rataði að hjartastað Íslendinga, svo vitnað sé til orða Hjartar Pálssonar hér að framan. En þegar á liður, einkum frá og með niunda áratug liðinnar aldar, fjölgar dæmum svo mjög að varla er hægt að draga aðra ályktun en að þau spægli samspil tungumáls og sjálfsmyndarskópunar: Þekkt skáld datt niður á góða ljóðlínu – fyrrigefið hvað þetta hljómar hversdagslega – og allir stökkva upp til handa og fóta. (Að visu nokkuð seint.) Jáfnvel þeir sem halla sér til hægri í pólitík snúa blinda auganu við þeirri staðreynd að orðunum var í upphafi beint gegn því sem var þeim heilagt, aðildinni að NATO og samstarfinu við Bandaríkinn; einnig þeir gera orðin að sínum. Tungumálið og íslensk sjálfsmynd sameina stríðandi fylkingar og eins og í boltanum styðja allir sitt lið.

Þegar leitað er að „land, þjóð og tunga“ á Internetinu nú þegar fer að vora árið 2013 (með leitarvélinni Google) koma í ljós margfalt fleiri dæmi en þau sem finna má á timarit.is, meira en 23 þúsund. Manni fallast hendur gagnvart slíkum dæmafjölda, en öll þau sem ég skoðaði þegar ég setti saman þessar línur voru beinar eða óbeinar tilvísanir í kvæði Snorra Hjartarsonar. (Það ber þó að athuga að mörg dæmin eru endurtekingar eins og sama dæmis og raunverulegur dæmafjöldi er því eitthvað minni en leitarniðurstaðan gefur til kynna. Það breytir samt ekki þeirri staðreynd að þessi þrenning hefur æði oft komið þeim í hug sem hafa tjáð sig á netinu undanfárin ár.)

### Vigdísarþáttur

Vigdís Finnbogadóttir hefur, sem kunnugt er, oft nefnt tungumálið sem einn mikilvægasta þáttinn í sjálfsmynd Íslendinga, t.d. í einhverri fyrstu ræðu sem hún hélt eftir að hún varð forseti árið 1980: „Við erum oft á það minnt, að það er íslensk tunga, sem öðru fremur gerir okkur að Íslendingum.“<sup>10</sup> Vigdís er meðal þeirra sem oft vitna í kvæði Snorra Hjartarsonar og gerði upphafsorð þess að nokkurs konar kjörorði sínu skömmu eftir að hún tók við embætti, eins og Hjörtur Pálsson bendir á í inngangi sínum að *Kvæðasafni* Snorra.<sup>11</sup> Til dæmis vitnar hún í kvæðið í grein um landvernd 31. maí árið 1984<sup>12</sup> og í ræðu við embættistöku 1. ágúst 1984, þegar hún var sett í embætti í annað sinn.<sup>13</sup> Vigdís valdi ljóðin í safnið *Íslensk kvæði* sem Mál og menning

gaf út 1989<sup>14</sup> og þar á meðal var „Land þjóð og tunga“ (bls. 161) sem áður hafði ekki verið í síku úrvali.

Í viðtali í *Stúdentalbláinu* árið 2009 (2009/4, bls. 21) segir Vigdís:<sup>15</sup> „Land, þjóð og tunga“ hefur lengi verið uppáhaldstilvitnun mín. Snorri Hjartarson, verðlaunaskáld Íslendinga, setti þessi orð í ljóð á síðustu öld. Það eru þessi þrjú orð sem ég nota þegar mig langar til að segja eitthvað sem menn kunnir að taka mark á.“ Viðmælandinn sýr: „Hvað eiga Íslendingar helst að standa vörð um?“ Vigdís svarar: „Um land, þjóð og tungu og fyrst og fremst að standa beinir í baki í stundarandstreymi og gæta þess að börnin fái trú á að það sé gott að búa á Íslandi.“ Skömmu áður segir hún í sama viðtali (bls. 19 og 20):

Það er afar mikilvægt ef við ætlum að halda áfram að vera sjálfstæð þjóð að við glötum aldrei tungumálinu. Íslendingar átta sig ekki allir á því að við höfum algjöra sérstöðu af því að við eigum þetta tungumál. Íslenskan er gersemar okkar sem við verðum að rækta alla daga, allar stundir. Við eigum ekkert dýrmætara en þetta, tunguna og landið. Við eigum þetta land og við erum sjálfstæð þjóð, hvað er hægt að biðja um meira? Þess vegna þurfum við að rækta tunguna svo hún glattist ekki því þá glötum við sérkennum okkar. [...] Tungumálið er sjálfsmynd þeirra sem það tala – enginn ætti nú að þekkja það betur en við Íslendingar.

Það er efurtektarvert hvað ritdæmum um „land, þjóð og tungu“ í blöðum og tímaritum fjölgar mikið eftir 1980, sem fyrr segir, og varla er það einber tilviljun að sú aukning fer saman við forsetatíð Vigdísar Finnbogadóttur. En þó að forseti þjóðar hafi vissulega áhrif á viðhorf og skoðanir, einkum þegar hann er vinsæll og viðmótið hlýtt, er ekki sennilegt að Vigdís forseti sé stærsti eða eini aflvakinn þar á bak við. Fremur má telja að hún hafi endurspeglad tímann og viðhorfin – og geri enn. Íslensk þjóðernishyggja er sterk og á sér djúpar rætur meðal þjóðarinnar – það má kalla þessa „hyggju“ öðru nafni, ef menn vilja, t.d. þjóðarkennd eða jáfnvel átthagakennd ef orðið þjóðernishyggja styggir einhvern. Þáttur tungumálsins er þar sérlega efurtektarverður og erlendir fræðimenn þreystast ekki á að spyrja um hann og ástæður hans. Þrátt fyrir augljósan vöxt erlendra áhrifa á tunguna og merki um ýmsar breytingar hefur hugmyndafræðin um sterka, hreina og einsleita tungu á margan hátt styrkst á síðustu áratugum, t.d. við ýmiss konar stöðlun sem orðið hefur fyrir tilstuðlan fjölmargra orðabóka, alþjóðlegra staðla, íslensks viðmóts í tölvum, handbóka um íslenskt mál o.fl., svo fáein dæmi séu nefnd.

### Lokaorð

Tungumálið er ofið í sjálfsmynd meðal-Íslendingans, og viðhorfi til tungunnar má e.t.v. best líkja við trú eða stjórnmálaskoðun – og þar á ég við

trú og pólitík eins og gerist á íslensku alþýðuheimili: Sjálfsagt mál og sannindi sem ekki er ástæða til að efast um við eldhúsborðið. Tungan hefur verið sameiningartákn smáþjóðar sem um langan aldur hefur barist fyrir því að halda utan um sjálfsmynd sína, skilgreina hana og um leið sjálfa sig sem hóp. Jafnvel þeir sem leyfa sér að efast opinberlega um þúsundarágildi tungunnar og gagnrýna íslenska hreintungustefnu geta sín á að brjóta ekki um of gegn þeim normum sem gilda í orðræðu um hana. Staða tungunnar er svo sjálfsgöð og gefin í huga flestra að segja má að jaðri við pólitíska – eða a.m.k. málpólitíska – ranghugsun að efast um mikilvægi hennar og gildi fyrir sjálfsmyndina. Það er sem sé nánast „rangt“ að adhyllast afstæðis-  
hyggju gagnvart tungumálinu, og málfræðingar (og aðrir) sem vilja tala um tungumálið á fræðilegum nótum, um framtíð þess og um hvað sé eðlilegt í þeim breytingum sem kunna að verða á því, þeir þurfa að eiga í vasanum annars konar orðræðu til að geta talað við „venjulegt“ fólk þegar komið er heim að eldhúsborðinu eða í fermisskráningu. Og jafnvel sannfærðir póstmóðernistar eru oft og einatt lítið afstæðir þegar kemur að tungumálinu. Það er helst að einn og einn mannfæðingur menntaður í póstmóðernu andrúmslofti vestanhafs yfirferi skoðanir sínar á tungumálið og gagnrýni ríkjandi viðhorf til málbeitingar og málhegðunar í anda íslenskrar málstefnu. Aðrir taka einlægglega undir þegar „spakmælið“ um land, þjóð og tungu er viðhaft.

Þessi áhersla á tungumálið sem einn af grundvallarþáttum íslenskrar sjálfsmyndar á sér sögu og hefst sem meðvitað hugmyndafræði á 19. öld bótt ræturnar liggja dýpra. Það er einfalt að skilja hvað gerðist og fyrir lesendur þessara hugleiðinga þarf ekki að rekja ástæðurnar. Það er hins vegar ekki eins sjálfsagt mál né auðskýranlegt, a.m.k. ekki útlendingum, að þessi barátta skuli enn vera við lýði, næstum 70 árum eftir að markinu var náð, stofnun lýðveldis sem var markmið sjálfstæðisbaráttu við danska konungsvaldið.

Nú, á tímum alþjóðahyggu og fjölmenningar, heyrast að vísu æ oftar efasemdaraddir sem sjá galla í hugmyndafræði hinar „heilögu þrenningar“, lands, þjóðar og tungu. Þannig bendir Guðmundur Hálfánarson, prófessor í sagnfræði við Háskóla Íslands, t.d. á að

[þ]jóðartákn og minningar um liðna atburði í sögu þjóðanna, sem áður þjóppuðu þegnum saman, [verð] ... til þess að útiloka stóra hópa fólks frá þjóðarfjölskyldunni og [leiði] því til sundrunar fremur en sameiningar. Þrenning Snorra Hjartarsonar, land, þjóð og tunga, sem fram að þessu hefur sannfært Íslendinga um að þeir væru allir eins og ein fjölskylda og náteygdir landinu, er allt í einu orðin að óklefum múr sem hindrar að Íslendingar af erlendum uppruna fái aðgang að þjóðarheimilinu.<sup>16</sup>

Af nógu er að taka og nægir að nefna eitt annað dæmi, úr grein sem Guðmundur Andri Thorsson skrifaði fyrir meira en áratug. Hann er þar í stórum vafa um gildi þeirrar áherslu sem lögð hafði verið á þrenninguna heilögu og

segir: „Land, þjóð og tunga, þrenning sönn og ein, orti Snorri Hjartarson á sínum tíma og hafi þau orð nokkurn tímann átt við rök að stöðjast þá gera þau það naumast lengur.“<sup>17</sup>

Hér rekast á tvenns konar sjónarmið. Ofangreindir höfundar, Guðmundur Hálfánarson og Guðmundur Andri Thorsson, sem ég dró inn í umræðuna sem dæmi um málshafa annarrar orðræðu en hinnar gömlu og hefðbundnu, eru náttúrulega engu minni fíðurlandsvinir eða ástmegir tungunnar en t.d. Hjörtur Pálsson – eða Snorri, Magnús Torfi, Tryggvi eða Vigdís, svo einnig þau séu nefnd til sögunnar á ný. Viðhorfið er einfaldlega annað, og kemur fram í orðum þeirra, sem og í orðum margra annarra fræðimanna og rithöfundar sem á síðustu árum hafa skoðað íslenskt mál, íslenska þjóð og íslenska menningu frá öðrum sjónarhóli en þeim sem á rætur aftur á 19. öld, í þeirri baráttu sem leiddi til sjálfstæðis.<sup>18</sup>

## Tilvísanir

- <sup>1</sup> Þótt það skipti litlu máli má nefna að þetta hefti *TMM* var komið út fyrir 30. mars, þegar atókin á Austurvelli urðu, eins og sjá má af því að rituð var auglýst bæði í *Þjóðviljanum* og *Morgunblaðinu* föstudaginn 25. mars, bls. 7 og 10.
- <sup>2</sup> Sjá t.d. Páll Valsson 1990. „Þógrin er eins og þannig strengur.“ Þróun og samfélla í skáldskap Snorra Hjartarsonar, bls. 168. *Studia Isländica – Íslensk fræði* 48. Reykjavík: Bókautgáfa Menningarssjóðs.
- <sup>3</sup> Snorri Hjartarson. 1952. *Á Grenitheiði*, bls. 16–17. Reykjavík: Heimskringla.
- <sup>4</sup> *Svo fjárls vertu móðir. Nokkur ættjarðarljóð 1944–1954*. Kristinn E. Andresson valdi kvæðin. Reykjavík: Mál og menning, 1954.
- <sup>5</sup> *Svo fjárls vertu móðir*, bls. 3. Sbr. Snorri Hjartarson. 1960. *Kvæði 1940–1952*, bls. 70–71. Reykjavík: Heimskringla. Snorri Hjartarson. 1981. *Kvæði 1940–1966*, bls. 72–73. Reykjavík: Mál og menning. Snorri Hjartarson. 1992. *Kvæðasafn*, bls. 62–63. Reykjavík: Mál og menning. Snorri Hjartarson. 2006. *Kvæðasafn*, bls. 87. Reykjavík: Mál og menning 2006.
- <sup>6</sup> Sbr. Páll Valsson 1990, bls. 168.
- <sup>7</sup> Magnús Torfi Ólafsson. 1955. „Nýtt blómasteið íslenskra ættjarðarljóða“. *Birtingur* 1955, [l. árg.], 2. hefti, bls. 44–45.
- <sup>8</sup> Páll Valsson 1990, bls. 168.
- <sup>9</sup> *Fréttablaðið* 14. mars 2012. Greinin er nú aðgengileg í vefritinu *Vísi*, <http://www.visi.is/land-thjod-og-tunga/article/2012703149973>.
- <sup>10</sup> Vefsíð: [http://www.vigdís.is/is/forseti\\_islandss#0301](http://www.vigdís.is/is/forseti_islandss#0301).
- <sup>11</sup> Snorri Hjartarson 2006, bls. 22.
- <sup>12</sup> *Morgunblaðið* 31. maí 1984, bls. 12.
- <sup>13</sup> *Morgunblaðið* 2. ágúst 1984, bls. 33. *Alþýðublaðið* 3. ágúst 1984, bls. 4. *Þjóðviljinn* 3. ágúst 1984, bls. 8.
- <sup>14</sup> *Íslensk kvæði*. Vigdís Finnbogadóttir valdi kvæðin. Reykjavík: Mál og menning, 1989.
- <sup>15</sup> Áslaug Baldursdóttir. 2009. „Rof á milli kynslóða.“ Viðtal við V.F. í *Stúdentablaðinu*, 4. tbl. 85. árg. nóv. 2009, bls. 19–23. Vefsíð: [http://www.student.is/sites/default/files/um\\_student/skjol/sdentinov09web.pdf](http://www.student.is/sites/default/files/um_student/skjol/sdentinov09web.pdf).
- <sup>16</sup> Guðmundur Hálfánarson. 2007. *Íslenska þjóð-íkað – uppruni og endimörk*, bls. 233. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- <sup>17</sup> Guðmundur Andri Thorsson. 2001. „Land, þjóð og tungu“, *Morgunblaðið, Menningarblaðið Lesbók* 19. maí 2001. Vefsíð: <http://www.mbl.is/greinasafn/grein/606461/>.
- <sup>18</sup> Hér hefur umfjöllunin verið einskorðuð við *tunguna* en minna rætt um *þjóð* og ekkert um *land* og *náttúru*.